

Geschiedenis van Spanje

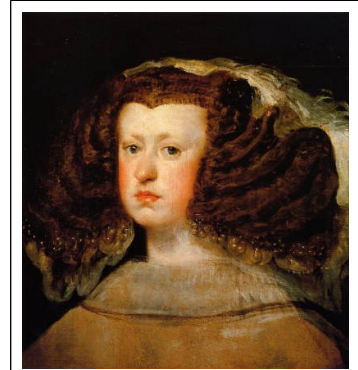
Karel II

Casa Cultural

Karel II 1661 - 1700

Karel II, de Behekste

Karel II was het vijfde en laatste kind uit het tweede huwelijk van zijn vader Filips IV met diens nichtje Marianne van Oostenrijk, dochter van keizer Ferdinand III van het Heilige Roomse Rijk. Hij werd geboren op 6 november 1661. Oorspronkelijk was Marianne voorbestemd om te huwen met prins Balthasar Karel, zoon van Filips IV uit zijn eerste huwelijk, maar Balthasar overleed voortijdig. De echtverbintenis van Filips IV met prinses Marianne was het sluitstuk van een lange reeks van huwelijken tussen bloedverwanten binnen het Habsburgse koningshuis en daaraan gerelateerde families met als gevolg dat de kans op het voorkomen van genetische aandoeningen bij Karel II ongeveer net zo groot was als bij een ouder-kind- of broer-zusterhuwelijk. Huwelijken tussen familieleden in de derde graad waren destijds zeer gebruikelijk onder leden van het Habsburgse huis en zijn op zich zonder veel risico, maar als dat al te vaak voorkomt binnen een familie dan gaat het op enig moment mis. *). Een teken aan de wand voor de Habsburgse koningen was ongetwijfeld het hoge sterftecijfer onder hun kinderen op jonge leeftijd - een cijfer dat hoger lag dan dat van de straatarme bevolking - maar het belette hen niet om telkens weer onderlinge huwelijken te sluiten. Aan Karel II mankeerde van alles. Waarschijnlijk leed hij aan het syndroom van Klinefelter. Hij was mismaakt en ziekelijk, had een lage intelligentie, was mentaal instabiel en en niet in staat om nakomelingschap te verwekken. Zijn afwijkingen werden in zijn tijd geweten aan het werk van de duivel, vandaar zijn bijnaam El Hechizado (de behekste). Ook al omdat Karel II pas vier jaar oud was toen zijn vader overleed en hij de troon erfde, trad zijn moeder Marianne op als regentes. Gedurende zijn hele leven zou Karel II slechts in naam koning zijn en het bewind over het rijk door anderen worden uitgevoerd.

Marianne van Oostenrijk
1634-1696

De opkomst van Johan Nithard

Onder het regime van Karels overgrootvader Filips II was de Kroon oppermachtig en speelde de adel - met name de hoge adel ofwel de Spaanse *Grandeza* - een ondergeschikte rol; een erfenis van de katholieke vorsten Isabella I en Ferdinand II. Tegen het eind van de zestiende eeuw zag de kroon zich echter gedwongen macht uit handen te geven in ruil voor middelen ter bestrijding van de alsmaar oplopende kosten van de verdediging der imperiale grenzen. De verkoop van koninklijke bezittingen was een middel om fondsen te werven, maar ging uiteraard gepaard met verlies aan invloed. Dit proces zette zich voort tijdens het bewind van Filips III en Filips IV, zodat toen Karel II aantrad het machtsevenwicht tussen kroon en adel was omgeslagen in het voordeel van de edelen die op lokaal niveau de touwtjes stevig in handen hadden genomen. Omdat zij doorgaans in steden woonden en niet op hun landgoederen en hun belangen parallel liepen aan die van de rijke burgers, werden steden ware bolwerken van oligarchen en begon de Spaanse samenleving weer feodale trekken te krijgen zoals in de Middeleeuwen. De kroon deed geen enkele poging deze verhoudingen te veranderen en zo vormden de staat en de nieuwe oligarchen een machtig blok tegen het bezitsloze deel van de samenleving. Filips IV had lang veel macht uit handen gegeven aan zijn *valido* (gunsteling) Olivares, maar na diens val in 1643 zelf

Karel II in 1671
1661-1700

geregeerd. Om te voorkomen dat er na zijn dood opnieuw een machtige *valido* zou opstaan, benoemde hij bij testament zijn vrouw Marianne tot regentes en stelde een *Junta de Gobierno* (bestuurscollege) in die de koningin-moeder zou adviseren.

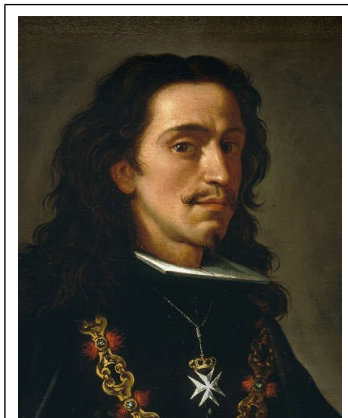
Deze Junta bestond uit enkele hoge raadslieden en bestuurders, de aartsbisschop van Toledo, de Inquisiteur-Generaal en een lid van de Spaanse Grandeza. Deze situatie zou gehandhaafd moeten blijven totdat prins Karel de meerderjarige leeftijd van veertien had bereikt. Aanvankelijk werkte deze constructie, maar na enige tijd begon Marianne behoefte te krijgen aan een persoonlijk raadsman. In die positie benoemde zij haar biechtvader, Johan Eberhard Nithard, een vrome jezuïet, maar ongeschikt voor het ambt van bestuurder. Dat belette Marianne niet hem snel te bevorderen. In de herfst van 1666 werd Nithard benoemd tot Inquisiteur-Generaal waardoor hij formeel lid werd van de Junta de Gobierno. De positie van Nithard was omstreden. Niet alleen wensten de overige leden van de Junta geen valido in hun midden, maar er was ook onder hen een aantal dat de macht in handen wilde geven aan Johan van Oostenrijk, de onwettige zoon van Filips IV uit zijn relatie met de theateractrice Maria Calderón. De onwettige prins genoot populariteit omdat hij gevochten had in diverse oorlogen zoals die in de Nederlanden, Portugal, Catalonië en Napels en toonde zich beledigd toen hem geen plaats werd aangeboden in de Junta de Gobierno.

Johan Nithard
1607-1681

De Devolutieoorlog

De Zuidelijke Nederlanden maakten onderdeel uit van de Spaanse kroon, maar na de dood van Filips IV maakte de Franse koning Lodewijk XIV - de Zonnekoning uit het huis van Bourbon - aanspraak op deze gebieden, zich beroepend op de rechten die zijn vrouw, Maria Teresa, zou hebben op de Spaanse troon. Maria Teresa was de jongste dochter uit het eerste huwelijk van Filips IV en kon volgens de Franse koning meer rechten doen gelden op de zuidelijke Nederlanden dan Karel II die uit het tweede huwelijk van Filips was geboren. Deze claim van Lodewijk XIV berustte op toepassing van het in Brabant en Limburg geldende devolutierecht, waaraan de oorlog die uitbrak tussen Frankrijk en Spanje zijn naam ontleent. De Devolutieoorlog begon in 1667 en eindigde met het verdrag van Aken in 1668, waarbij Spanje een aantal belangrijke gebieden aan Frankrijk moest laten. Al eerder had Spanje een vredesovereenkomst getekend met Portugal - het verdrag van Lissabon - waarmee de Portugese onafhankelijkheid definitief werd vastgesteld.

Johan van Oostenrijk
1629-1679

Nithard wekte - mede door zijn zwakke optreden tijdens de Devolutieoorlog - steeds meer irritatie op bij veel edelen die weinig vertrouwen hadden in de regeringstandem gevormd door de koningin en haar valido. Weliswaar had Marianne hem formeel benoemd als eerste minister, maar dat maakte op de edelen geen indruk. In 1668 verzocht de Raad van Castilië de koningin haar valido te ontslaan en iemand te benoemen die de juiste capaciteiten bezat om mede leiding te geven aan de regering. Bedoeld werd Johan van Oostenrijk. De koningin ging er niet op in

in de wetenschap dat de Junta intern verdeeld was, een aantal leden weigerde afbreuk te doen aan de bedoelingen van Filips IV en onthield derhalve elke steun aan welke valido dan ook. Wel zag de koningin zich hierdoor genoodzaakt beter samen te werken met de Junta. Eind 1668 maakte Johan van Oostenrijk plannen voor een samenzwering, die uitlekten en leidden tot een bevel hem te arresteren. Johan wist te ontkomen naar Aragón en Catalonië waar hij een campagne startte tegen Nithard. Die was in zoverre succesvol dat na met zijn troepen te zijn opgetrokken naar Madrid, hij medio 1669 de koningin wist te dwingen Nithard te ontslaan, maar Johan werd geen eerste minister.

Ferdinand de Varenzuela
1636-1692

Vanaf dat moment regeerde de koningin in overleg met de Junta, precies zoals Filips IV had bedoeld. Gedurende de beginjaren zeventig bleef deze situatie bestaan, maar gaandeweg kwam er een nieuwe sterke man naar voren die, gebruikmakend van het zwakke functioneren van de Junta de Gobierno, zich de positie van gunsteling van de koningin wist te verwerven. Dat was Ferdinand Valenzuela, een vrijwel ongeletterde militair die zich via een huwelijk met een van de hofdames een positie wist te verwerven als stalmeester. Geruchten deden de ronde dat er een seksuele relatie zou bestaan tussen Valenzuela en de koningin. Wel was duidelijk dat Marianne op hem leunde en zijn adviezen op prijs stelde, zij het dat hij niet als de validos die hem voorgingen staatszaken mocht afhandelen. Toen Karel II formeel aantrad als koning in november 1675 was de positie van Valenzuela, inmiddels benoemd tot opperstalmeester, stevig gevestigd.

De Hollandse Oorlog

Intussen was Spanje betrokken geraakt bij de Hollandse Oorlog, een gevecht dat door de Franse koning Lodewijk XIV begonnen was met een inval in de Nederlanden op zoek naar natuurlijke geografische grenzen van zijn rijk (de zee, rivier de Rijn). Deze poging tot uitbreiding van de Franse invloedssfeer mondde uit in een oorlog waarin Frankrijk gesteund werd door Engeland, enkele Duitse stadstaten en Zweden die het opnamen tegen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, Oostenrijk, Spanje, het Duitse rijk en later ook Denemarken. Net als in de Dertigjarige Oorlog ging het om de hegemonie in Europa, zij het dat het nu niet Spanje was, maar Frankrijk dat als voornaamste machtsfactor werd beschouwd. Voor de Spaanse Nederlanden was deze oorlog een verschrikking. Lodewijk XIV paste een tactiek van de verschroeiende aarde toe en vernielde de hele industriële infrastructuur wat het gebied economisch ver terugwierp. Ook in het Middellandse Zeegebied kreeg Spanje het aan de stok met de Fransen die in 1674 met een vloot een opstand op Sicilië tegen het Spaanse bewind steunde. De Hollanders boden Spanje hulp en zonden een vloot onder aanvoering van admiraal De Ruyter die echter door de Fransen werd verslagen in 1676, een gevecht waarbij De Ruyter de dood vond. Daarna vernietigden de Fransen de Spaanse vloot in de haven van Palermo waarmee Frankrijk de maritieme hegemonie verwierf in het westelijk deel van de Middellandse Zee. De Hollandse Oorlog eindigde in 1678 met het verdrag van Nijmegen. Maastricht werd teruggegeven aan de Republiek in ruil voor meer godsdienstvrijheid voor katholieken. Het graafschap France-Comté, gelegen aan de Zwitserse grens, dat ooit via het huwelijk van Filips I met Johanna van Castilië in Spaans bezit was gekomen, ging definitief over in handen van de Fransen die het gebied al enige tijd bezet hadden. Ook viel het westelijk deel van Hispaniola - het huidige Haïti - toe aan Frankrijk, dat als machtigste Europese natie uit de strijd naar voren was gekomen. Voor de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden was de Gouden Eeuw voorbij - de oorlog had de Hollanders financieel uitgeput - en Spanje speelde nog slechts een ondergeschikte rol.

Zeeslag bij Palermo, 1676

De opstand van de Grandeza

Zoals aangegeven nam in 1675 Karel II formeel het koningschap over en zou het bestaan van de Junta de Gobierno hebben moeten eindigen. Maar Karel II was absoluut niet in staat tot regeren en op dat moment dacht Johan van Oostenrijk dat hij langs legale weg aan de macht zou kunnen komen. De regering besloot Johan te negeren en zette de koning onder curatele van de Junta onder voorzitterschap van de koningin-moeder. In feite mocht Karel II slechts zijn handtekening zetten onder voorgekookte besluiten. Aanvankelijk werd Varenzuela van het hof verbannen, maar hij wist terug te komen en veroverde de positie van valido van zowel Karel II als diens moeder. Zijn ster rees nog meer toen hij officieel tot de Spaanse Grandeza werd toegelaten en benoemd werd tot eerste minister. Eind 1676 vaardigde de kroon een decreet uit waarmee de Junta werd ontbonden. Staatsrechtelijk was hier eigenlijk niets mis mee, want de functie van de eerste minister kreeg hiermee een wettelijk fundament en er werd afscheid genomen van de schimmige rol die de validos altijd hadden gespeeld, maar het was een klap in het gezicht van de Grandeza die dan ook in opstand kwam.

Johan van Oostenrijk
in 1676

Eind 1676 publiceerde een twintigtal edelen - waaronder de hertogen van Alba, Osuna en Medina Sidonia - een manifest: *documento de la grandeza*, waarin zij de wanorde die in het land heerste aan de kaak stelden, verbanning eisten van de koningin-moeder van het hof en arrestatie verlangden van haar valido Varenzuela. Tevens gaf de Grandeza aan dat Johan van Oostenrijk als rechterhand van Karel II diende te worden geïnstalleerd. Dit manifest was de aanzet tot een staatsgreep van Johan van Oostenrijk die een leger van 15.000 man op de been wist te brengen gesteund door Aragón en Catalonië. Begin 1677 trok Johan op naar Madrid waar hij eind januari zegevierend en zonder veel verzet de macht overnam. Varenzuela werd verbannen naar de Filipijnen en koningin Marianne naar Toledo. Johan van Oostenrijk ontpopte zich niet als valido van de koning of als eerste minister, eerder kan hij beschouwd worden als een dictator, een *caudillo* ofwel aanvoerder en behartiger van de belangen van de adel. Op dat moment was de Hollandse Oorlog nog niet voorbij en tekende er zich een economische crisis af voor Castilië die het land in diepe armoede bracht. Toen na de vrede van Nijmegen het leger zijn rol verloren had en demoralisatie leidde tot veel onvrede onder de militairen, verloor Johan daarmee een van zijn belangrijkste steunpilaren. Ook de clerus, gedwongen tot het betalen van extra belasting, begon zich te roeren. Johan van Oostenrijk reageerde op alle klachten zoals elke dictator en drukte de oppositie de kop in door een waar schrikbewind te voeren. Dat bracht het land alleen maar verder in de problemen waar de caudillo geen raad mee wist. Verlaten door de hem toegewijden die hem aan de macht hadden gebracht bespaarde zijn dood hem in 1679 een totale politieke afgang.

Regionale ontwikkelingen

Vanaf het begin van de jaren tachtig ontwikkelden de rijkdelen Castilië, Aragón, Catalonië en Valencia zich op verschillende manieren. Dat kon omdat er in feite geen sprake was van een goed functionerend centraal gezag en het lot van de regio's in handen lag van de daar heersende klassen. In Aragón stagneerde de economie die afhankelijk werd van de Fransen. Catalonië daarentegen wachtte een economische herstel. Nadat de oorlog met de Fransen om Catalonië in 1659 met de vrede van de Pyreneeën eindigde, wisten de Catalanen zich te ontworstelen aan de eeuwenoude feodale verhoudingen en bloeide de economie op.

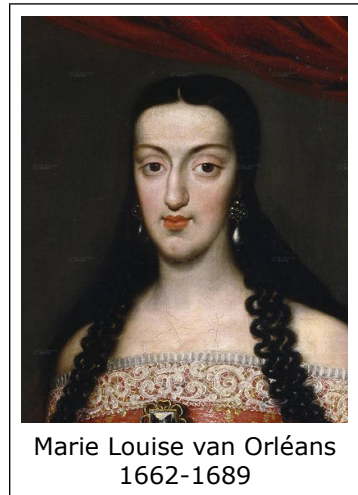

De haven van Barcelona in de XVIIe eeuw

De buitenlandse handel kwam tot ontwikkeling wat de agrarische productie stimuleerde en Barcelona werd een belangrijke havenstad. Deze verbeteringen leidden ertoe dat Catalanen zich ook meer als onderdanen van het Spaanse rijk, als Spanjaarden gingen gedragen. Door formeel erkend te worden als Spanjaarden en niet als buitenlanders konden zij ontkomen aan belastingen die geheven werden op importen in Spaanse havens als Cádiz. Valencia kende weer een geheel andere ontwikkeling. De stad met zijn omgeving was in 1609 beroofd van een groot deel van zijn goedkope arbeidskrachten door de uitdrijving van de moriscos - onder dwang tot het christendom bekeerde islamieten - en beleefde nog altijd de nadelige gevolgen ervan. Immigranten werden door grootgrondbezitters als slaven behandeld en omdat de edelen alle macht in handen hadden en konden rekenen op steun van de kerk was er voor de arme boeren geen enkel uitzicht op verbetering. De opstand die uitbrak onder de agrarische bevolking in 1693 mislukte en ook na de regeerperiode van Karel II hield de Valenciaanse aristocratie de touwtjes nog lang in handen.

Het nieuwe regime en de crisis in Castilië

In het jaar dat Johan van Oostenrijk overleed trad Karel II in het huwelijk met Marie Louise van Orléans, een nicht van de Franse koning Lodewijk XIV. Een politieke zet van de Zonnekoning die langs deze weg meer invloed trachtte te krijgen op de koers van de Spaanse kroon. Vanaf dat moment werd het landsbestuur gereorganiseerd, deels naar Frans model, een ontwikkeling waar Karel II part noch deel aan had. Hoofdrollen in de tachtiger jaren waren weggelegd voor de eerste ministers die niet als valido van de koning carrière maakten, maar hun posities veroverden op grond van hun bestuurlijke bekwaamheden en dankzij handig politiek manoeuvreren. Hun voornaamste probleem was telkens compromissen zien te vinden tussen regeringsbelangen, de belangen van de aristocratie en de wensen van koningin en koningin-moeder. In 1680 benoemde de kroon Juan Francisco de la Cerda, hertog van Medinaceli tot eerste minister. Medinaceli stelde vervolgens enkele kundige bestuurders aan op hoge posten, waaronder José de Veitia Linaje, thesaurier van het Spaanse handelshuis - *Casa de Contratación* - en secretaris van de Raad voor de Indië. Als kenner van de handel met de overzeese koloniën beschermde hij deze tegen buitenlandse inmenging en stelde zo voor jaren een deel van de staatsinkomsten veilig. De voorgangers van Karel II hadden gedurende decennia de kosten van oorlogvoering gefinancierd met het zilver dat zij uitspaarden door munten te laten slaan van een koperlegering (*vellón*) die in Castilië als betaalmiddel werden gebruikt. De regering Medinaceli stopte met deze desastreuze monetaire politiek en nam een aantal harde deflatoire maatregelen. Goed voor de financiën van het land, maar hard voor de bevolking die het toch al erg te verduren had van diverse natuurrampen. Tegen het eind van de jaren zeventig leed het zuiden van het land onder extreme weersomstandigheden waardoor oogsten verloren gingen. Tot overmaat van ramp werd Andalusië in 1680 getroffen door een aardbeving die grote schade aanrichtte in steden als Malaga, Sevilla, Córdoba, Jaén en Granada. Diverse dorpen zoals Cómpeeta en Mijas werden vrijwel met de grond gelijk gemaakt. Ook brak er rond 1680 een nieuwe pestepidemie uit die talloze Spanjaarden het leven kostte. Castilië beleefde een crisis als nooit tevoren.

Marie Louise van Orléans
1662-1689

Opnieuw oorlog met Frankrijk

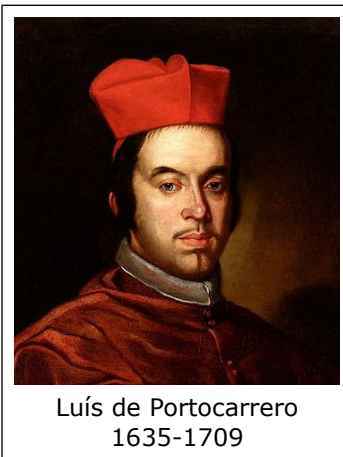
Van deze situatie maakte Lodewijk XIV gebruik om in 1683 Spanje opnieuw aan te vallen in Catalonië en de Spaanse Nederlanden. Deze oorlog - Herenigingsoorlog genoemd - eindigde in een voor de Spanjaarden vernederende vredesovereenkomst. Met het verdrag van Regenburch verloor Spanje Luxemburg en Straatsburg. Dit verdrag maakte een tijdelijk eind aan de strijd tussen Frankrijk en Spanje die echter in 1688 weer oplaaide met de zogeheten Negenjarige Oorlog. De populariteit van Medinaceli daalde door dit alles en in 1684 werd aan zijn zijde Manuel Joaquín Álvarez de Toledo, graaf van Oropesa benoemd die, gesteund door de twee koninginnen en de aristocratie, Medinaceli opzij schoof en de macht in handen kreeg.

Oropesa was een krachtig bestuurder die geïnspireerd door de manier waarop Frankrijk werd geregeerd probeerde hij tal van hervormingen te introduceren. Het lukte maar mondjesmaat, want de gevestigde belangen werden met hand en tand verdedigd en in feite was het Oropesa slechts gegeven om aanzetten te realiseren tot veranderingen die pas na de dood van Karel II zouden worden geëffectueerd. Veel weerstand ondervond Oropesa van Karels tweede echtgenote, Maria Anna van Beieren, prinses van Neuborg, die Karel II huwde na de dood van Marie Louise van Orléans in 1689. Daarmee provoceeden de Spanjaarden de Zonnekoning die geen invloed duldde van een koningin aan het Spaanse hof die aan de Oostenrijkse tak van de Habsburgers geparenteerd was. Weer brak er oorlog uit waarin de Zonnekoning het opnam tegen de Grote Alliantie die bestond uit de al eerder in 1686 gevormde Liga van Augsburg en de in de persoon van koning-stadhouder Willem III bestaande unie tussen de Nederlanden en Engeland. De liga van Augsburg werd gevormd door Spanje, het Heilige Roomse Rijk, Zweden, Beieren en diverse Duitse vorsten om het vorstendom van de Palts te beschermen tegen de aanvallen van de Fransen. Willem III besloot toe te treden tot de Grote Alliantie uit vrees voor een te groot machtsoverwicht van de Zonnekoning. Uiteindelijk bleek de Franse absolutist niet op te kunnen tegen zoveel vijanden en werd na negen jaar van strijd in 1697 de vrede van Rijswijk getekend. Daarbij deed Lodewijk XIV diverse concessies in de veronderstelling dat Karel II niet lang meer te leven had en de weg open lag om een lid van het huis van Bourbon op de Spaanse troon te krijgen.

Maria Anna van Beieren
1667-1740

Het einde van de Spaanse Habsburgers

Luís de Portocarrero
1635-1709

De nieuwe koningin en ontevreden edelen dwongen Oropesa in 1691 tot terugtreden. Er ontstond een machtsvacuüm dat werd opgevuld door de *planta de Gobierno* ofwel een junta van weinig kundige ministers die elk het bewind voerden over delen van Castilië. Vlak voor het eind van de zeventiende eeuw bevond Castilië zich dan ook in een bestuurlijke chaos. Dit en de broze gezondheidstoestand van Karel II bracht totale verlamming teweeg. Iedereen wist dat er een vete dreigde over de opvolging van de koning die geen kinderen had kunnen verwekken. In 1696 had Karel II bij testament zijn gehele rijk toegedeeld aan Jozef Ferdinand van Beieren, een achterklein-zoon van Karel zijn moeder Marianne van Oostenrijk, maar Jozef overleed begin 1699 en de strijd om de opvolging begon. Na een intensieve lobby bepaalde Karel II uiteindelijk in oktober 1700, vlak voor zijn dood op 1 november, dat de hertog van Anjou, een kleinzoon van Lodewijk

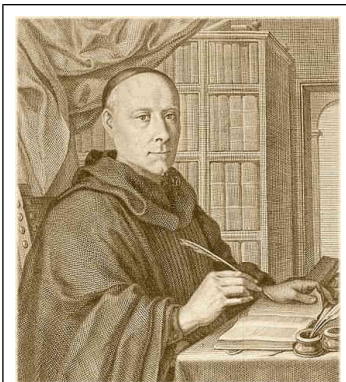
XIV de Spaanse kroon zou erven. Veel invloed op dit besluit had kardinaal Louis de Portocarrero, die door Karel II benoemd was als zijn plaatsvervanger bij overlijden. Portocarrero koos voor de Franse troonpretendent omdat hij meende dat deze, onder bescherming van de machtige Zonne-koning, het best in staat zou zijn de integriteit van het Spaanse territorium te beschermen. Na de dood van Karel regeerde Pontecarrero slechts enkele dagen waarna de hertog van Anjou aantrad als koning Filips V. In 1701 brak de Spaanse Successieoorlog uit.

Opleving van Castilië

De crisis van de jaren tachtig was de ernstigste die Castilië ooit was overkomen. Natuurrampen en pestepidemieën brachten niet alleen grote schade met zich mee, maar zorgden ook voor een flinke bevolkingsafname. Voor een land met een voornamelijk agrarische structuur desastreus en de harde deflatoire politiek die prijzen deed dalen deed de landbouwproductie nog eens extra afnemen. Toch waren het deze strenge financiële maatregelen die de kiem legden voor herstel.

Er kwam rust aan het monetaire front en toen na 1684 ook de weersomstandigheden gunstiger werden begon de economische situatie langzaam te verbeteren. Ook werd een begin gemaakt om de geprivilegieerde status van de aristocratie te doorbreken. Wars als zij waren van elke vorm van arbeid, beperkten zij hun economische activiteiten tot het in bezit hebben van landbouwgronden en bedrijven zonder ook maar een hand uit te steken. Deze houding was gelegaliseerd door de *deshonra legal del trabajo* (wettelijke bescherming tegen het eerverlies door werk), maar in 1682 werd voorzichtig geprobeerd daar een eind aan te maken. Edelen zouden vanaf dat moment zelf bedrijven mogen beheren met uitsluiting van handarbeid. Het begin van emancipatie van de arbeid die overigens pas in 1783 wettelijk werd vastgelegd.

Ook in intellectueel opzicht beleefde Castilië in de laatste decennia van de zeventiende eeuw een opleving door toedoen van de zogeheten *novatores* die, bezorgd als zij waren over de achterstand die Spanje had in wetenschappelijk opzicht, pogingen deden om de moderne Europese wetenschap te integreren in het Spaanse denken. Zij behoorden tot een beweging die voortborduurde op het werk van de *arbitristas* die al ten tijde van Filips III aan het begin van de zeventiende eeuw moderne economische inzichten ontwikkelden. De *novatores* kunnen

Benito Jerónimo Feijoo
1676-1764

beschouwd worden als voorlopers en wegbereiders van de Verlichting in de achttiende eeuw. In diverse steden op het Iberisch schiereiland zoals Madrid, Sevilla, Valencia en Zaragoza introduceerden de *novatores* nieuwe methoden van onderzoek. Bijzonder was hun creatie van voorschriften waaraan een ziekenhuis zou moeten voldoen en waarin naast aandacht voor specialisaties begrip getoond werd voor mentaal gestoorden door te proberen hen te genezen in plaats van te isoleren. Een van de meest vooraanstaande *novatores* was Benito Jerónimo Feijoo, geboren in 1676 die studeerde in Salamanca en vanaf 1709 tot aan zijn dood een leerstoel theologie in Oviedo bezette. Feijoo, een *novator* van de tweede generatie, publiceerde zijn belangrijkste werk *Teatro crítico universal* overigens pas vanaf 1725. Het bestond maar liefst uit 118 verhandelingen over een enorm aantal onderwerpen: filologie, fysica, wiskunde, biologie, medicijnen, astronomie, geografie, economie, rechten, religie, politiek, filosofie,

literatuur etc. Dit polemische werk was een van de meest verspreide verhandelingen in het Spanje op de drempel van de Verlichting, er werden meer dan 600.000 exemplaren van verkocht - in die tijd een gigantisch aantal - en vertalingen ervan verschenen in alle belangrijke Europese talen.

En zo eindigde de zeventiende eeuw voor Spanje niet helemaal in mineur. Hoewel de bevolking nog in diepe armoede leefde en er in 1699 een voedseloproer uitbrak in Madrid, waren er toch tekenen van herstel en was in economisch, bestuurlijk en intellectueel opzicht de basis gelegd voor een opleving die onder Filips V verder gestalte zou krijgen. Dat was niet te danken aan Karel II en misschien was het wel juist zijn afwezigheid op het politieke toneel die ruimte schiep voor anderen om het land voor totale ondergang te behoeden.

*) Zie Alvarez, G. e.a., [The Role of Inbreeding in the Extinction of a European Royal Dynasty](#), PLOS one, april 2009. [^](#)

Willem Peeters, 16 januari 2013

Afbeelding titelblad: Karel II rond 1685
naar een schilderij van Juan Carreño de Miranda